

„Branduolinė“ Baltarusija

Laurynas Jonavičius, Rytų Europos studijų centras

Lietuvoje Seimui nusprendus surengti referendumą dėl Ignalinos atominės elektrinės (IAE) darbo pratęsimo, šis klausimas akivaizdžiai bus vienas iš labiausiai diskutuojamų artėjant spalį numatytiems parlamento rinkimams. Įdomu tai, kad kaimyninėje Baltarusijoje rugsėjo pabaigoje taip pat vyks parlamento rinkimai, o „branduolinis“ klausimas ten taip pat yra vienas iš labiausiai aptarinėjamų. Tiesa, skirtumas tas, kad referendumo Baltarusijoje greičiausiai nebus ir sprendimus priims vienas asmuo. Pabandykime truputį iš arčiau pažvelgti į branduolinę problematiką Baltarusijoje.

Liepos pradžioje Baltarusijos prezidentas A.Lukašenka kreipėsi į šalies vyriausybę ragindamas ją paspartinti darbus, susijusius su pirmosios atominės jėgainės Baltarusijoje statyba. Priminsime, kad 2007 m. gruodį tas pats Lukašenka paskelbė dekretą, kuris numatė atominės jėgainės Baltarusijoje statybą. Šių metų gegužę trims potencialiems jėgainės statybos rangovams – Rusijos kompanijai „Atomstroieksport“, Prancūzijos-Vokietijos įmonei „AREVA“ ir JAV-Japonijos kompanijai „Westinghouse-Toshiba“ - buvo išsiųsti kvietimai dalyvauti konkurse ir pateikti savo komercinius pasiūlymus.

Nesigilinant į technines šių projektų detales ir galimybes, pabandykime pažvelgti į Baltarusijos atominės jėgainės

viziją per politinę prizmę. Kodėl staiga A.Lukašenkai prireikė atominio reaktoriaus? Beje, kad jėgainės reikia būtent Baltarusijos prezidentui, rodo visuomenės nuomonės apklausa. Pasak 2008 m. birželį atlikto tyrimo, į klausimą „ar pritariate atominės jėgainės statybai Baltarusijoje?“ teigiamai atsakė 37,8 proc. gyventojų. Tuo tarpu 40,2 proc. pareiškė nepritariantys tokiam sprendimui. Likę 22 proc. pareiškė neturintys nuomonės šiuo klausimu. Kitaip sakant, Baltarusijoje nieko naujo – pasistatęs nacionalinę biblioteką, A.Lukašenka sumanė pasistatyti ir atominę elektrinę. Tautos paklausti ir vėl pamiršo.

Grįžtant prie atsakymo į klausimą, kam reikalingas branduolinis reaktorius, galima gana drąsiai tvirtinti, kad jo poreikis labai glaudžiai susijęs su siekiu išlaikyti Baltarusiją savo (t.y. Lukašenkos) rankose ir galutinai jos neatiduoti į Rusijos valstybinių kompanijų rankas. Čia reiktų priminti apie tai, kad 85 proc. Baltarusijos energetinių poreikių yra tenkinami importuojant energetinius išteklius (visų pirma - iš Rusijos), pastarųjų kaina per kelis ateinančius metus turėtų pakilti daugiau nei dvigubai (žr. lentelę), o atsižvelgiant į sparčiai augančias energetinių išteklių kainas – gal net ir daugiau.

Rusijos teikiamų kainų kitimas, numatytas pagal 2006 m. pabaigoje pasiektą Rusijos ir Baltarusijos susitarimą

	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.
Dujų kaina Baltarusijai (už 1000 m ³)	100 USD	67 % europinės kainos	80 % europinės kainos	90 % europinės kainos	Europinė kaina
Santykis su europine kaina (≈250 USD)*		167,5 USD	200 USD	225 USD	250 USD

* Kadangi pasaulinė energetinių išteklių kainos sparčiai auga, galimi lentelėje numatyti kainų pokyčiai

Tiesa, taikant įvairias lengvatas ir nuolaidas, pirmąjį šių metų ketvirtį už 1000 m³ rusiškų dujų Minskas mokėjo 119 JAV dolerių. Antrąjį ketvirtį dujų kaina svyruoja apie 128 JAV dolerius.

Paprastai tariant, A.Lukašenka dėl tokios energetinės priklausomybės jaučiasi nelabai patogiai ir ieško bet kokių būdų išlikti savarankiškas ir vienvaldis „tautos tėvas“. Kaip žinia, galimybė manipuliuoti Baltarusijai tiekiamų dujų kaina suteikia Maskvai ir nemenkus politinius svertus. Atominė jėgainė šiame kontekste iš pirmo žvilgsnio atrodo tikrai racionalus sprendimas. Ypač turint galvoje tai, kad draugiškų ryšių su praktiškai visomis kaimyninėmis valstybėmis A.Lukašenka nepalaiko, o energetinė priklausomybė nuo išorinių šaltinių yra didžiulė. Atrodo visai logiška – pasistatai atominę jėgainę, gaminiesi elektros energiją ir nesuki galvos dėl to, kokias dujų kainas kitiems metams nustatys „Gazprom“. Pasak Baltarusijos valdžios atstovų, pastačius atominę elektrinę gamtinių dujų dalis Baltarusijos energetiniame balanse sumažėtų iki 50-60 proc. Dabar ši dalis, įvairiais skaičiavimais yra nuo 80 iki 98 proc. Be to, Baltarusijos vyriausybė tikisi, kad 2020 metais, kai veiks naujoji elektrinė, elektros energijos kainos sumažės 10-15 proc. lyginant su 2015 metais (kai elektrinės dar nebus).

Atominės jėgainės iniciatyva Baltarusijoje ir aplinkinėse šalyse nedelsiant susilaukė pačių įvairiausių vertinimų. Viena kraštutinė pozicija iš karto pareiškė, kad atominė jėgainė tėra dar vienas Lukašenkos muilo burbulas. Šią poziciją palaikė ir Lietuvos premjeras, viename interviu pavadinęs naujieną „piaro“ (nuo angliško – *public relations*) dalimi, nukreipta prieš Lietuvos ketinimus statyti naują Ignalinos atominės bloką. Savo ruožtu, jėgainės idėja valstybiniuose Baltarusijos informacijos kanaluose nedelsiant tapo viena iš labiausiai propaguojamų ir giriamų. Kuri pusė teisi, vienareikšmiškai pasakyti labai sunku. Tačiau galima pažvelgti į argumentus, kuriuos naudoja idėjos šalininkai ir priešininkai.

Abstrakčiame svarstymų lygmenyje atomo Baltarusijoje šalininkai pateikia kelis pagrindinius argumentus:

- 1) sumažės šalies energetinė priklausomybė;
- 2) sumažės elektros energijos kainos;
- 3) bus mažiau teršiama atmosfera;
- 4) Baltarusija taps elektros energiją eksportuojančia šalimi, o tai taps papildomu pajamų šaltiniu.

Tuo tarpu jų priešininkai tvirtina, kad pastačius atominę jėgainę priklausomybė nesumažės, nes branduolinis kuras vis tiek bus importuojamas iš Rusijos. Be to, Baltarusija neturi specialistų kurie galėtų aptarnauti jėgainės darbą ir, svarbiausia, pinigų pačiai jėgainei statyti ir infrastruktūrai apie ją sukurti. Galiausiai, jėgainės priešininkai apeliuoja ir į visuomenės nuomonę, kuri po Černobylio katastrofos vis dar labai skeptiška atominiais klausimais. Dėl energijos eksporto taip pat kyla abejonių, kadangi kaimyninės Ukraina ir Rusija elektros energija yra iš esmės apsirūpinusios, todėl lieka dairytis į Latviją, Lietuvą ir Lenkiją. Tačiau ir šis variantas nėra visai patikimas, žinant planus vis dėlto statyti naują atominį bloką Ignalinoje.

Paprastai tariant, susiduriame su norų ir galimybių neatitikimu. Viena vertus, esant idealiom sąlygom (t.y. turint pakankamai pinigų, patirties ir specialistų), atominė elektrinė Baltarusijai atrodo kaip didelis gelbėjimosi ratas. Niekaip nebūtų galima ginčyti, kad savos energijos gamyba mažintų Baltarusijos priklausomybę nuo Rusijos. Netgi branduolinio kuro klausimas būtų iš esmės išsprendžiamas, kadangi galimybių jį tiekti Baltarusijai turi ne tik Rusija, bet ir Prancūzija bei Kinija. Statybos darbus atlikti ir reaktorių pagaminti taip pat galima Prancūzijoje arba JAV. Tokie yra A.Lukašenkos norai. Įdomu, kad jei visos paminėtos idealios sąlygos būtų patenkintos, tokiems norams greičiausiai pritartų ir Baltarusijos opozicija, kurios apkaltinti pūtimu į vieną dūdą su Lukašenka tikrai negalima. Tačiau čia susiduriama su realybe, kuri nėra tokia graži, kaip norėtūsi. Kaip jau minėta, pakankamai

pinigų, kurių reikia statyboms vykdyti ir reaktoriams užsakyti (t.y. įvairiais paskaičiavimais nuo 3 iki 6 milijardų JAV dolerių), Lukašenka šiuo metu neturi. Žinant labai žemus tarptautinius Baltarusijos kredito reitingus, pasiskolinti pinigų Baltarusija gali tik iš tos pačios Rusijos. Tai priklausomybės problemos išspręsti nepadėtų. Be to, JAV kompanijos įtraukimas į projektą taip pat atrodo labai abejotinas, atsimenant visai neseną JAV ambasadoriaus išsiuntimo iš Baltarusijos skandalą ir žinant bendrą Vašingtono ir Minsko naujausių santykių istoriją.

Vadinasi, lieka Rusija ir Prancūzija. Tiek „Atomstroiexport“, tiek „AREVA“ jau davė preliminarų sutikimą dalyvauti konkurse. Tiesa, specialistų teigimu rusų siūloma kaina greičiausiai bus gerokai mažesnė, nei prancūzų: 2000 JAV dolerių prieš 2700 JAV dolerių už kW (kilovato) galingumo įrengimą. Priminsime, kad Lukašenka planuoja statyti du reaktorių po 1000 MW (megavatų). Be to, Baltarusija neturi savų specialistų, kurie galėtų prižiūrėti ir vykdyti statybas bei vėliau užsiimti jėgainės aptarnavimu. Kadangi baltarusiai daug lengviau kalba rusiškai nei prancūziškai, specialistų apmokymas taip pat daug pigiau atsieitų Rusijoje. Trumpai tariant, užburtas energetinės priklausomybės ratas vėl užsidaro.

Tačiau A.Lukašenka nenusimena. Liepos pradžioje jo nurodymu buvo įkurtas branduolinės energetikos departamentas Baltarusijos energetikos ministerijoje. Intensyviai vyksta trijų būsimos jėgainės statybos aikštelių žvalgyba: Kukšinovo (Mogiliovo apskritis), Ostrovecke (Gardino apskritis) ir Krasnopolianske (Mogiliovo apskritis). Energetikos ministerija taip pat parengė būsimos AE darbuotojų rengimo programą. Į šią programą įtraukti keturiuose Baltarusijos universitetuose numatyti specialūs kursai/programos bei baltarusių specialistų stažuotės užsienyje (Baltarusija turi susitarimus dėl atominės energetikos specialistų rengimo su Rusijos ir Ukrainos mokymų centrais). Taigi, darbas verda. Žinant Baltarusijos prezidento užmojus –

prisiminkime Minske iškilusią nacionalinę biblioteką – nebūtų visai nuostabu, jei atominio reaktoriaus statyba iš tiesų imtų ir prasidėtų.

Kaip bežiūrėtum, toks atkaklumas atrodo visiškai kvailas ir net pražūtingas. Baltarusijos akademiko ir vieno iš atominės projekto iniciatorių A.Michalevičiaus pamąstymai apie tai, kad tik įjungus pirmąjį planuojamos jėgainės bloką 2016 m. jis pradės duoti pelną, šiame kontekste skamba kaip tradicinė Baltarusijos valdžios propaganda. Tačiau racionaliais vakarietiškais kriterijais vertinti Baltarusijos politinį ir ekonominį gyvenimą pastarąjį dešimtmetį labai sunku ir turbūt neverta. Situacija šalyje šiandien tokia, kad A.Lukašenka priverstas iš kailio nertis siekdamas išlaikyti gerą savo įvaizdį visuomenės akyse. Auganti infliacija, didėjančios maisto produktų ir būsto apšildymo kainos tampa vis didesniu Baltarusijos prezidento galvos skausmu. Šį galvos skausmą didina ir visą valdymo laikotarpį kurtas „tėvelio“, kuris gali pasirūpinti viskuo ir visais įvaizdis. Baltarusiams kasdien per visus matomus televizijos ir radijo kanalus bei laikraščius kalama, kad A.Lukašenka yra visa ko pradžia ir pabaiga. Todėl šiandien pasakyti, kad baltarusiai turės gyventi taupiau ar skurdžiau, prezidentui neapsiverčia liežuvis. Jis ir negali apsiversti, kadangi tai būtų pats aiškiausias ženklas, kad sukurta sistema ritasi į bedugnę, o tos sistemos kūrėjas privalo pasitraukti ir užleisti vietą naujiems lyderiams.

Todėl ir griebiamasi šiaudo – siūlomi nauji ekonominio augimo skatinimo būdai. Branduolinė jėgainė šiuo atveju yra vienas iš tų šiaudų. Ar jis padės Lukašenkai išsilaikyti vandens paviršiuje? Šiandien panašu, kad tik labai neilgam laikotarpiui. Greičiausiai iki 2009 m. pradžios, kai teoriškai turėtų prasidėti jėgainės statybos.

Tačiau iki tol dar reikia susitarti su būsimais rangovais dėl statybų sąlygų. Aukščiau minėtas idealus variantas, greičiausiai, atkrenta. O bet koks kitas reikiama arba Rusijos įtakos išlaikymą, arba visišką A.Lukašenkos bankrotą.

Tiesiog įdomu pamatyti, kurį variantą Baltarusijos prezidentas pasirinks.

P.S. Beveik lygiagrečiai Baltarusijos iniciatyvai, šių metų balandžio 16 d. Rusijos valstybinė korporacija „Rosatom“ ir Kaliningrado srities vyriausybė pasirašė susitarimą dėl atominės jėgainės srityje statybos.

Paprastai tariant, susidaro situacija, kai net trys kaimyniniai regionai (Kaliningrado sritis, Lietuva ir Baltarusija) skelbia apie planus statyti branduolines jėgaines. Situacija išties įdomi, kadangi visos šalys nepasižymi didele tarpusavio simpatija ir yra suinteresuotos savo energetinio savarankiškumo didinimu. Tačiau paradoksaliausia yra tai, kad visų trijų veikėjų planai šiandien atrodo labai migloti ir neaiškūs. Visai neatmestinas variantas, kad atominės jėgainės taip ir liks ilgalaikėse strateginėse koncepcijose, o realiame gyvenime ir toliau bus kūrenamos brangios ir politiškai nepatogios rusiškos dujos.